

Dr Wojciech Kotowicz

**Regiony w polityce światowej – w kierunku dyscypliny naukowej „polityczna regionalistyka”
(Regions in the world politics – towards of discipline „regionology”)**

Wykonana na rzecz Activity: 6,7,8

Polityczna regionalistyka (ang. *Regionology; Regional Sciences; State and Local Government*; ros. *politiczeskaja riegionalistika; riegionologija; politiczeskaja riegionologija; riegionalnaja politologija*) – to jedna z nowych subdyscyplin politologii¹.

Z punktu widzenia umiejscowienia politologii na tle innych nauk, przyjmuje się, iż politologia jest jedną z dyscyplin naukowych nauk społecznych i humanistycznych. W polskiej literaturze politologicznej brakuje jasno sprecyzowanego katalogu subdyscyplin politologii (które nazywane są również dyscyplinami szczegółowymi)². Najszerszy podział politologii na subdyscypliny obejmują następujący ich katalog: teoria polityki, filozofia polityki, historia myśli politycznej, socjologia polityki, stosunki międzynarodowe, integracja europejska, marketing polityczny, psychologia polityki, geografia polityczna, polityka społeczna, prawo konstytucyjne, edukacja politologiczna, historia polityczna, metodologia nauki o polityce, ekonomia polityczna, systemy polityczne i partyjne, teoria państwa i prawa, system polityczny RP i prawa człowieka³. Należy zauważyć, że polska literatura przedmiotu, jak do tej pory, nie wyodrębniła politycznej regionalistyki, jako osobnej subdyscypliny politologii. Stało się tak między innymi w nauce rosyjskiej, gdzie polityczna regionalistyka stanowi zarówno osobną subdyscyplinę politologii, jak i przedmiot wykładany na studiach politologicznych.

---

¹ W.W. Cziernikowa, *Politiczeskaja riegionalistika*, Woronieź 2004, s. 20-43. Szerzej zob.: Baranow A. W., *Politiczeskaja riegionalistika*, Krasnodar 2000.

² Żukowski A., *Politologia jako dyscyplina naukowa i kierunek kształcenia – zarys problematyki*, [w:] *Podstawowe kategorie polityki*, red. S. Opara, D. Radziszewska-Szczepaniak, A. Żukowski, Olsztyn 2005, s. 15-17. Szerzej zob.: Chodubski A., *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2005; Antoszewski A., *Politologia*, [w:] *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1999; Żukowski A., *Politologia jako dyscyplina naukowa i kierunek kształcenia. Zarys problematyki*, Olsztyn 2006.

³ Opara S., *Pojęcie polityki*, [w:] *Podstawowe kategorie polityki*, red. S. Opara, D. Radziszewska-Szczepaniak, A. Żukowski, Olsztyn 2005, s. 41-49. Szerzej zob.: Chmaj M., Żmigrodzki M., *Wprowadzenie do teorii polityki*, Lublin 2001.

Jeśli przyjmie się, że politologia to nauka zajmująca się polityką (życiem politycznym), polityka⁴ – to wieloaspektowy konglomerat stosunków, aktywności, działań, orientacji, poglądów, relacji komunikacyjnych między społeczeństwem a władzą, zaś „region” to terytorium państwa, kilku sąsiednich państw, część terytorium jednego lub kilku sąsiednich państw z mniej więcej jednolitymi naturalnymi, ekonomicznymi, społeczno-politycznymi i kulturalnymi warunkami, to polityczna regionalistyka jest jedną z subdyscyplin politologii, badającą problem regionalnej struktury państwa i społeczeństwa, regionalnego rozwoju oraz międzyregionalnego współdziałania i oddziaływania, przy tym szczególną uwagę poświęcającą przestrzennym formom zjawisk politycznych, dynamice procesów politycznych i instytucji politycznych w regionach, charakterowi sił politycznych, specyficznym cechom formowania elit regionalnych, problemom współdziałania centrum i regionu, ale także oddziaływaniu regionu na państwo i społeczeństwo. Obiektem badania politycznej regionalistyki jest „regionalna polityka państwowa, polityka regionów i polityczna sfera wspólnot regionalnych”⁵.

Polityczna regionalistyka obejmuje zespół badań interdyscyplinarnych. Z jednej strony, są one projekcją politologii na poziom regionalny, tj. reprezentują odrębny kierunek tej dyscypliny naukowej, gdzie bada się regionalne aspekty instytucji politycznych, procesy polityczne, partie polityczne, elity itp. w ramach danego państwa. W takiej sytuacji, zjawiska polityczne mogą być analizowane w trojaki sposób: w ramach jednego regionu, w ramach analizy komparatystycznej kilku regionów oraz relacji między centrum i regionami. Z drugiej strony, polityczna regionalistyka polegać może na analizie sytuacji społeczno-politycznej w konkretnym regionie, gdzie region traktowany jest jako pewien system, składający się z wielu elementów⁶.

Polityczna regionalistyka może być zorientowana na różne zagadnienia w zależności od typu państwa, które jest badane. Szczególne znaczenie ma ona w tych państwach, w których regionalne procesy polityczne są w pewien sposób autonomiczne w stosunku do polityki ogólnopaństwowej, a jednocześnie, procesy te oddziałują na bieg zdarzeń w skali całego

---

⁴ Bieljajew A. A., *Politika kak obszczestwiennoje jawljenije*, [w:] *Obszczaja i prikladnaja politologija*, red. W. I. Żukow, B. I. Krasnow, Moskwa 1997.

⁵ Miedwiediew N. P., *Politiczeskaja riegionalistika*, Moskwa 2002, s. 7-8. Szerzej zob.: Liebidiewa M. M., Mielwil A. J., *Obrazowatielnaja programma po sravnitielnoj politologii i mirowoj politieke*, „Polis. Politiczeskije issliedowanija” 1998, nr 4.

⁶ Turowskij R. F., *Riegionalnaja politologija kak naucznoje napravlienije i put k poznaniu Rossii (k postanowkie problimy)*, „Riegionalnyje issliedowanija” 2002, nr 1

kraju. Do takich państw należy na przykład Federacja Rosyjska, gdzie jej podmioty składowe – republiki, kraje, obwody, **miasta o znaczeniu federalnym, okręgi autonomiczne oraz obwód autonomiczny – posiadają odrębne konstytucje (statuty), które określają zakres ich kompetencji i uprawnień, pozwalają na prowadzenie odrębnej (w pewnym zakresie) polityki od tej prowadzonej przez władze centralne. Duże różnice pomiędzy podmiotami Federacji Rosyjskiej sprawiły, iż polityczna regionalistyka, jako odrębna subdyscyplina politologii, najbardziej rozwinęła się w nauce rosyjskiej**⁷.

Badania regionalne stopniowo stają się jednymi z ważniejszych kierunków we współczesnej nauce rosyjskiej. Rozwój federalizmu i procesów demokratycznych przebiegający w warunkach słabej kontroli ze strony władz centralnych (zwłaszcza w pierwszej połowie lat 90.) oraz różnorodność regionalnych systemów politycznych sprawiła, że powstała bogata baza do badań komparatystycznych. Jednocześnie, na poziomie teoretyczno-metodologicznym kierunek ten potrzebował dopracowania, ponieważ brakowało jednolitego języka naukowego. Nie bez znaczenia był również fakt, iż badania regionalnych aspektów polityki rosyjskiej, tak w Rosji, jak i na Zachodzie, pojawiły się dopiero w 1990 r. Było to spowodowane między innymi tym, że w Rosji nauki polityczne oficjalny status otrzymały dopiero w 1989 r. i dopiero od tego czasu zaczęto przeprowadzać badania empiryczne. Poza tym, rozpad ZSRR, procesy federalizacji i regionalizacji oraz wolne wybory do organów przedstawicielskich różnego szczebla znacznie podniosły zapotrzebowanie na tematykę regionalną. Również zachodnia sowietologia nie poświęcała uwagi tematyce regionalnej. W późniejszym okresie liczba publikacji na ten temat zaczęła szybko rosnąć. W ten sposób, po kilkunastu latach od pojawienia się tej problematyki tematyka regionalna stała się jedną z centralnych zagadnień rosyjskiej politologii. Jak zauważa Kimitaka Matsuzato, „(...) instytucjonalizacja politycznej regionalistyki została zakończona”⁸.

W politycznej regionalistyce wyodrębnia się dwa podstawowe obszary badawcze:

1. Stosunki między centrum i regionami oraz polityka państwa wobec regionów.

---

⁷ Mielnik W., Skoczilias L., *Politiczijskaja riegionalistika: przedmiotnoje polie i teoretiko-mietodologiczni osnovy*, „Wiestnik Lwowskiego Uniwersitetu. Sierija: filosofskije nauki” 2002, nr 4, s. 134.

⁸ K. Matsuzato, *Priedisłowije*, w: *Fienomen Władimira Putina i rossijskije riegiony: pobieda nieożidannaja ili zakonomiernaja*, Slavic Eurasia Studies nr 1, ed. K. Matsuzato, Sapporo 2004, s. 7; K. Matsuzato, *Regions: A Prism to View the Slavic-Eurasian World. Towards a Discipline of "Regionology"*, ed. K. Matsuzato, Sapporo 2000.

2. Życie polityczne na poziomie danych regionów⁹.

Zdaniem Rostisława Turowskiego, kompleksowe naukowe badanie regionu z perspektywy analizy politologicznej obejmuje analizę sytuacji politycznej z uwzględnieniem szeregu parametrów:

- 1) Relacje regionu z centrum oraz jego miejsce na politycznej mapie państwa.
- 2) Cechy regionalnego systemu politycznego, w tym – systemu instytucjonalnego.
- 3) Regionalny proces polityczny, historia i specyfika politycznego przywództwa.
- 4) Organy samorządu terytorialnego i ich stosunki z organami regionalnej władzy państwowej.
- 5) Strukturalne cechy elity regionalnej.
- 6) Charakterystyczne cechy regionalnego systemu partyjnego.
- 7) Polityczno-geograficzna struktura regionu (oddziaływanie politycznego centrum na prowincje, różnice polityczne w ramach regionu).
- 8) Charakterystyczne cechy regionalnej kultury politycznej i jej wpływ na proces wyborczy.

Wśród prac z zakresu teoretyczno-metodologicznych aspektów badania regionalizmu oraz tych, które ugruntowują aparat naukowy politycznej regionalistyki, należy wskazać na opracowania Gena Yamamoto¹⁰ oraz Hansa-Jürgena Puhle¹¹. Z kolei, spośród badaczy z obszaru poradzieckiego warto wskazać na Białorusinkę Jekatierinę Domorienok, która zauważyła, że państwa narodowe tracą na znaczeniu, gdyż coraz więcej swoich kompetencji delegują one na poziom ponadnarodowy, ale jednocześnie, część istotnych uprawnień władczych przechodzi na poziom regionalny.

Istotną kategorią w politycznej regionalistyce jest regionalne życie polityczne, którego dynamika uwarunkowana jest przez grupę następujących czynników: strukturę regionalnej przestrzeni politycznej, wpływem federalnego centrum i polityką międzynarodową¹².

---

⁹ R.F. Turowskij, *Osnowy i pierspektiwy riegiionalnych politiczeskich issliedowanij*, „Polis. Politiczeskije issliedowanija” 2001, nr 1, s. 159. Szerzej zob.: Pursiainen Ch., *‘Regionology’ and Russian Foreign Policy*, [w:] *Russian Regions and Regionalism. Strength Through Weakness*, eds. G. P. Herd, A. Aldis, London 2003.

¹⁰ Yamamoto G., *Theoretical Considerations of Multilateralism and Regionalism*, IDE Apec Study Center, „Working Paper Series” 2002, No. 2. Szerzej zob.: Kowaljenko W. I., Fiedjakin A. W., *Politiczeskaja riegiionalistika: nowaja programma uczielnogo kursa*, „Wiestnik Moskowskogo Uniwersitieta. Sierija 12: politiczeskije nauki” 2006, nr 3.

¹¹ Puhle H.-J., *Regions, Regionalism, and Regionalization in 20th-Century Europe*, Oslo 2000.

¹² A. W. Dachin, N. P. Raspopow, *Probiema riegiionalnoj stratifikacii w sowriemiennoj Rossii*, „Polis. Politiczeskije issliedowanija” 1998, nr 4, s. 135.

Przyjmuje się, że analiza regionalnego życia politycznego, jego formy i treści powinna zawierać następujące elementy:

1. Status polityczno-prawny regionu w państwie oraz stopień i charakter jego wpływu na gospodarkę, politykę i kulturę państwa.
2. Wzajemne relacje między organami państwowymi i partiami politycznymi.
3. Zakres rozdziału władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej.
4. Jednolita struktura regionalna w wymiarze ekonomicznym, etnicznym, demograficznym i in.; stopień prowincjonalności regionu.
5. Specyfika organizacji społecznych.
6. Świadomość społeczna.
7. Relacje w obrębie elity rządzącej; stosunki między: formalnymi elitami, branżowymi segmentami rządzącej elity (wojskowej, administracyjnej, finansowej, rolniczej i in.), rządzącą elitą i opozycją; relacje między władzą polityczną a aparatem biurokratycznym, wskazujące, kto faktycznie podejmuje decyzje; poziom skorumpowania elit.
8. Obecność (brak) państwowej ideologii.
9. Konsensus sił politycznych.
10. Historyczne cechy właściwe dla danego regionu.

Polityczna regionalistyka bada zjawiska polityczne na poziomie konkretnych regionów¹³. Wyodrębnia się tutaj 8 podejść badawczych. Pierwsze podejście, ma charakter dynamiczny lub polityczno-historyczny. Głównym obiektem badania w tym wypadku staje się regionalny proces polityczny jako całość kolejno następujących po sobie zmian na poziomie regionalnym. Proces ten może być badany przez pryzmat zmian instytucjonalnych, wymiany elit (np. historia elit, walki grup interesów o władzę, dojście do władzy określonych osób lub grup), lub konfliktów regionalnych¹⁴.

Drugie podejście określane jest jako geograficzne. Zakłada ono całościowe badanie jednego regionu jako „politycznej społeczności”. Region rozumie się tutaj jako określone terytorium, posiadające swoistą „systemową jednorodność cech politycznych”. Badacz w zależności od swoich celów może wyodrębnić w charakterze obiektu badania nie tylko jednostki

---

¹³ Rykiel Z., *Region jako pojęcie socjologiczne*, [w:] *Region i regionalizm w socjologii i politologii*, red. A. Pawłowska, Z. Rykiel, Rzeszów 2012, s. 15-31.

¹⁴ R. F. Turowskij, *Balans politycznych stosunków między centrami i regionami w procesach gospodarczego rozwoju*, Moskwa 2007, s. 13.

administracyjne, ale także ich grupy¹⁵. W praktyce, badania geograficzne realizowane są w ramach studiów typu *case studies*, przeprowadzane w celu „sportretowania” sytuacji politycznej w określonym regionie.

Trzecie podejście określa się jako badania komparatystyczne. Analiza porównawcza polega na porównaniu zróżnicowanych regionów w ramach jednego państwa w celu wykazania różnic nie tylko w polityczno-kulturowym wymiarze, ale także poprzez wskazanie specyficznych cech regionalnych systemów politycznych¹⁶.

Podejście czwarte wykorzystuje tradycyjne dla nauk politologicznych badania instytucjonalne. Polegają one na analizie instytucji władczych, a przede wszystkim: podziału władz na poziomie regionalnym, podziału kompetencji między władzami regionalnymi a przedstawicielami władz centralnych oraz organizacji samorządu terytorialnego.

Polityczna regionalistyka zajmuje się również badaniem elit regionalnych. Najprostsza jest tutaj analiza genetyczna regionalnej elity, oparta przeważnie na badaniu danych biograficznych. Pozwala to określić społeczne, zawodowe, edukacyjne, narodowościowe i partyjne cechy danej elity. Stosunki między centrum a regionami badać również można przez pryzmat relacji między elitami centralnymi a regionalnymi¹⁷.

Kolejne podejście obejmuje analizę regionalnych partii politycznych i ruchów. Występują tutaj trzy kierunki. Przedmiotem badania są regionalne sieci partii państwowych. Każda partia ma swój system regionalnych organizacji i terytorialnych komórek, które są jej organizacyjną i kadrową podstawą¹⁸. Analizie porównawczej podlegają ich struktury, liczebność, i polityczne wpływy na regionalnym poziomie. Po drugie, oddzielnej uwadze podlegają partie i ruchy na poziomie regionalnym, nie będące partiami ogólnopaństwowymi. Zazwyczaj takie partie powstają w regionach zamieszkałych przez stosunkowo liczną mniejszość narodową i służą obronie ich interesów. Często takie partie zapoczątkowują procesy separatystyczne. Partie

¹⁵ W. A. Kołosow, N. S. Mironienko, *Gieopolitika i politiczeskaja geografija*, Moskwa 2001, s. 284. Szerzej zob.: Gielman W., Ryżienkow S., *Politiczeskaja riegionalistika Rossii: istorija sowriemiennoje razwitije*, [w:] *Politiczeskaja nauka sowriemiennoj Rossii: tiendicnij razwitija*, red. J. Piwowarow, Moskwa 1999; Jałowiecki B., Szczepański M. S., *Rozwój lokalny i regionalny w perspektywie socjologicznej*, Tychy 2002.

¹⁶ A. S. Kuzniecowa, *Politiczeskaja riegionalistika: teorietiko-mietodologiczeskij analiz sowriemiennych koniepcij*, Jekatierinburg 2008, s. 5-6. Szerzej zob.: Turowskij R. F., *Politiczeskaja geografija*, Smoliensk 1999.

¹⁷ R. F. Turowskij, *Riegionalnaja politologija kak naucznoje napravlieniye i put k poznaniu Rossii (k postanowkie problimy)*, „Riegionalnyje issledowanija” 2002, nr 1, s. 32. Szerzej zob.: Koter M., *Region polityczny. Geneza, ewolucja i morfologia*, [w:] *Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość*, red. K. Handke, Warszawa 1993; Kowaliew W. A., *Wyzowy riegionalnoj politologii: obszczierossijskij kontekst*, [w:] *Politiczeskaja Rossija: przedmiot i metody izuczenija*, red. M. W. Ilin, Moskwa 2004.

¹⁸ Zob.: Wardomskij L. B., *Rossija i postsowieckaja riegionalizacija*, „Rossija i sowriemiennyj mir” 2009, nr 3.

regionalne powstają również w regionach, gdzie nie ma mniejszości narodowych czy etnicznych, które również reprezentują swoje odrębne interesy. Bodźcami do ich powstania są zazwyczaj geograficzna odrębność, szczególna historia i tradycja oraz interesy ekonomiczne. Po trzecie, przedmiotem badania są regionalne systemy partyjne. Zgodnie z przyjętą w politologii klasyfikacją wyodrębnia się głównie systemy jednopartyjne, dwupartyjne pluralistycznych wielopartyjne.

Następna perspektywa badawcza skupia się nad problemem konfliktu w regionie. W tym wypadku, wykorzystuje się takie pojęcia jak „konflikt regionalny”, który oznacza konflikt polityczny występujący na poziomie regionalnym, oraz „konflikt międzyregionalny”, który dotyczy sytuacji konfliktowej między regionami. W ramach tego podejścia bada się również konflikt między danym regionem a państwem (centrum). Na szczeblu regionalnym analizowane są następujące rodzaje konfliktów: konflikt między różnymi instytucjami politycznymi (np. między regionalnymi organami władzy wykonawczej i ustawodawczej a samorządem terytorialnym); konflikt między władzą regionalną a opozycją (najczęściej, ten typ konfliktu widoczny jest w okresie kampanii wyborczych); konflikt między regionalnymi elitami politycznymi a grupami interesu (głównie chodzi o relacje między wielkim biznesem a władzą); konflikty między odmiennymi grupami etnicznymi oraz konflikty między władzą a społeczeństwem (np. skala akcji protestacyjnych w regionie, ich przyczyny oraz sposoby ich rozwiązywania)¹⁹.

Polityczna regionalistyka zajmuje się również badaniem „regionalnej kultury politycznej”, rozumianej w tym wypadku jako „tożsamość regionalna”. W tym ujęciu bada się, czy region stara się zwiększyć swoją autonomię od centrum oraz czy tworzy lub próbuje tworzyć specyficzne instytucje polityczne i partie polityczne²⁰.

Bibliografia

Antoszewski A., *Politologia*, [w:] *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1999.

Baranow A. W., *Politichieskaja riegionalistika*, Krasnodar 2000.

---

¹⁹ A. W. Rogowaja, *K problemie institucionalizacii riegionalnoj konfliktologii kak przedmetnoj otrasli znani (po ekspertnomu oprosu 2007 g.)*, „Wiestnik MGTU” 2008, tom 11, nr 1, s. 169-174.

²⁰ T. A. Gałkina, W. A. Kolosow, A. D. Krindacz, *Toierritorialnaja idientycznost i mieżetniczieskije odnoszenija*, „Polis. Politichieskije issliedowanija” 2001, nr 2, s. 63.

- Bieljajew A. A., *Politika kak obszczestwiennoje jawljenije*, [w:] *Obszczaja i prikladnaja politologija*, red. W. I. Żukow, B. I. Krasnow, Moskwa 1997.
- Chmaj M., Żmigrodzki M., *Wprowadzenie do teorii polityki*, Lublin 2001.
- Chodubski A., *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2005.
- Cziernikowa W. W., *Politiczieskaja riegionalistika*, Woroneż 2004.
- Dachin A. W., Raspopow N. P., *Politiczieskaja riegionologija. Politiczieskoje uprawlienije*, Moskwa 1996.
- Gielman W., Ryżienkow S., *Politiczieskaja riegionalistika Rossii: istorija sowriemiennoje razwitije*, [w:] *Politiczieskaja nauka sowriemiennoj Rossii: tiendencii razwitija*, red. J. Piwowarow, Moskwa 1999.
- Jałowiecki B., Szczepański M. S., *Rozwój lokalny i regionalny w perspektywie socjologicznej*, Tychy 2002.
- Kołosow W.A., Mironienko N.S., *Gieopolitika i politiczieskaja gieografija*, Moskwa 2001.
- Koter M., *Region polityczny. Geneza, ewolucja i morfologia*, [w:] *Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość*, red. K. Handke, Warszawa 1993.
- Kowalienko W. I., Fiedjakin A. W., *Politiczieskaja riegionalistika: nowaja programma uczebnogo kursa*, „Wiestnik Moskowskiego Uniwersitieta. Sierija 12: politiczieskije nauki” 2006, nr 3.
- Kowaliew W. A., *Wyzowy riegionalnoj politologii: obszczierossijskij kontiekt*, [w:] *Politiczieskaja Rossija: przedmiot i metody izuczienija*, red. M. W. Ilin, Moskwa 2004.
- Kuzniecowa A. S., *Politiczieskaja riegionalistika: tieorietiko-mietodologiczieskij analiz sowriemiennych konciepcij*, Jekatierinburg 2008.
- Liebiediewa M. M., Mielwil A. J., *Obrazowatielnaja programma po srawnitelnoj politologii i mirowoj politikie*, „Polis. Politiczieskije issliedowanija” 1998, nr 4.
- Matsuzato K., *Regions: A Prism to View the Slavic-Eurasian World. Towards a Discipline of “Regionology”*, ed. K. Matsuzato, Sapporo 2000.
- Miedwiediew N. P., *Politiczieskaja riegionalistika*, Moskwa 2002.
- Mielnik W., Skoczilas L., *Politiczieskaja riegionalistika: przedmiotnoje polie i tieorietiko-mietodologicznie osnovy*, „Wiestnik Lwowskiego Uniwersitieta. Sierija: filozofskije nauki” 2002, nr 4.

Opara S., *Pojęcie polityki*, [w:] *Podstawowe kategorie polityki*, red. S. Opara, D. Radziszewska-Szczepaniak, A. Żukowski, Olsztyn 2005.

Programma kursa „Politicheskaja riegionalistika”, Moskowskij gosudarstwiennyj instytut międzynarodnych odnoszenij (uniwersitet) MID Rossii, Moskwa 2002.

Puhle H.-J., *Regions, Regionalism, and Regionalization in 20th-Century Europe*, Oslo 2000.

Pursiainen Ch., ‘*Regionology*’ and Russian Foreign Policy, [w:] *Russian Regions and Regionalism. Strength Through Weakness*, eds. G. P. Herd, A. Aldis, London 2003.

Roemheld L., *Integral Federalism: Model for Europe - a Way Towards a Personal Group Society: Historical Development, Philosophy, State, Economy, Society*, Frankfurt-Bern-New York-Paris 1990.

Rogowaja A. W., *K problemie institucionalizacii riegionalnoj konfliktologii kak przedmiotnoj otrasli znaniy (po ekspiertnomu oprosu 2007 g.)*, „Wiestnik MGTU” 2008, tom 11, nr 1.

Rykiel Z., *Region jako pojęcie socjologiczne*, [w:] *Region i regionalizm w socjologii i politologii*, red. A. Pawłowska, Z. Rykiel, Rzeszów 2012.

Sakwa R., *Rossijskij riegionalizm, wyrabotka politicheskogo kursa i gosudarstwiennieje razwitije*, „Konstytucionnoje prawo: wostocznojewropiejskoje obozrienije” 1999, nr 4.

Słowikowski M., *Polityka federacyjna Borysa Jelcyna i Władmira Putina*, Toruń 2009.

Srawnitielnyj riegionalizm: Rossija – SNG – Zapad, red. A. Makarycziew, Niżnij Nowgorod 1997.

Turowskij R. F., *Balans politicheskich odnoszenij międzu cietrom i riegionami w prociessach gosudarstwiennogo stroitielstwa*, Moskwa 2007.

Turowskij R. F., *Osnowy i pierspektiwy riegionalnych politicheskich issliedowanij*, „Polis. Politicheskije issliedowanija” 2001, nr 1.

Turowskij R. F., *Politicheskaja gieografija*, Smolienk 1999.

Turowskij R. F., *Politicheskaja riegionalistika*, Moskwa 2006.

Turowskij R. F., *Riegionalnaja politologija kak naucznoje napravlienije i put k poznaniu Rossii (k postanowkie problemy)*, „Riegionalnyje issliedowanija” 2002, nr 1.

Wardomskij L. B., *Rossija i postsowieckaja riegionalizacija*, „Rossija i sowriemiennyj mir” 2009, nr 3.

Wielomski A., *Politologia*, [w:] *Encyklopedia polityczna*, red. J. Bartyzel, B. Szlachta, A. Wielomski, tom 1, Radom 2007.

Wierzbicki A., *Rosja. Etniczność i polityka*, Warszawa 2011.

Yamamoto G., *Theoretical Considerations of Multilateralism and Regionalism*, IDE Apec Study Center, „Working Paper Series” 2002, No. 2.

Zenderowski R., *Stosunki międzynarodowe. Vademecum*, Wrocław 2006.

Żukowski A., *Politologia jako dyscyplina naukowa i kierunek kształcenia. Zarys problematyki*, Olsztyn 2006.

Żukowski A., *Politologia jako dyscyplina naukowa i kierunek kształcenia – zarys problematyki*, [w:] *Podstawowe kategorie polityki*, red. S. Opara, D. Radziszewska-Szczepaniak, A. Żukowski, Olsztyn 2005.